

**Mazowsze >> dla organizacji
pozarządowych >**

25^{lat} Mazowsze

Zadanie publiczne pn. „Powstanie styczniowe na Mazowszu Północno-Wschodnim” konferencja naukowa z okazji 160. rocznicy wybuchu powstania styczniowego dofinansowane zostało ze środków z budżetu Województwa Mazowieckiego.

Współorganizatorem wydarzenia był Powiat Ostrołęcki.

Jan Mironczuk
Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika

Spółeczność żydowska Mazowska Północno-Wschodniego wobec powstania styczniowego

Jewish community in Northern Mazovia in view of the Polish national uprisings

Wprowadzenie

Celem pracy jest zarysowanie stosunku ludności żydowskiej na Mazowszu Północnym (w guberni płockiej) wobec powstania styczniowego. By zrozumieć przyczyny zachowania społeczności żydowskiej w czasie tego polskiego zrywu niepodległościowego, uznano za zasadne ogólne przybliżenie egzystencji Żydów oraz wcześniejszych relacji z ludnością polską w omawianej dzielnicy.

Podstawę źródłową pracy stanowią materiały archiwalne pochodzące z Archiwum Głównego Akt Dawnych (ADAD) w zespołach akt Centralnych Władz Wyznaniowych (CWW) oraz Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych (KRSW). Pewne aspekty położenia Żydów w Polsce porozbiorowej naświetlają też zachowane prace magisterskie (PM) pisane na UW pod kierunkiem prof. Majera Bałabana do 1939 r., złożone w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego (ŻIH). Korzystano także ze źródeł drukowanych oraz opracowań o społeczności żydowskiej na Mazowszu¹.

Osadnictwo żydowskie na Mazowszu

Proces przybywania Żydów na Mazowsze rozpoczął się jeszcze w XIII w. (najstarsza wzmianka o Żydach w Płocku pochodzi z 1237 r.)². Szlaki handlowe wzdłuż Wisły, Narwi i Bugu zachęcały kupców żydowskich do osiedlania się w Płocku, Warszawie, Wyszogrodzie, Pułtusk, Wyszku. Prześladowania religijne w Europie Zachodniej, zwłaszcza w Niemczech w XVI w. nasiliły migrację ludności żydowskiej do Rzeczypospolitej.

Mazowsze wyróżniało się wśród innych dzielnic Rzeczypospolitej swą jednolitością: polskością, katolicyzmem oraz słabą urbanizacją. Wedle spisu ludności żydowskiej w 1765 r. w województwie mazowieckim mieszkało 10379 Żydów, w płockim (Mazowsze Północne) - 3960, gdy tymczasem np. w ruskim - 100111, w trockim - 33738, a w podlaskim - 19403. Co ciekawe, ludność żydowska mieszkała przeważnie w miastach i miasteczkach (np. w woj. kaliskim - 98,79%, łęczyckim - 66,36%, sieradzkim - 77,53%). Inaczej było w woj. mazowieckim, gdzie na łączną liczbę 10379

¹Największe dokonania w zakresie „całościowych” badań nad społecznością żydowską na Mazowszu posiada Janusz Szczepański.

²Zob. J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa 1993, s. 7.

Żydów w miastach mieszkało 4092 (39,43%), a na wsi – 6287 (60,57%)³.

U schyłku Rzeczypospolitej, w związku z ideami Oświecenia, zaczęto zwracać uwagę na kwestię emancypacji ludności żydowskiej⁴, która pod względem prawnym żyła poza społeczeństwem (dotąd wiele zależało właściwie od warunków lokalnych). II i III rozbiór uniemożliwiły realizację tych planów przez władze polskie. W wyniku rozbiorów Mazowsze przypadło Królestwu Pruskiemu. Wówczas to „oświecone” władze pruskie rozpoczęły proces „uobywatelnienia” Żydów na zajętych ziemiach polskich. 17 kwietnia 1797 r. król Fryderyk Wilhelm II wydał patent „Jeneralne urządzenie Żydów w prowincjach Prus Południowych i Nowowschodnich”, a 6 lutego 1802 r. rząd pruski zniósł przywileje miast „de non tolerandis Judaeis”(król zatwierdził tę deklarację 23 lutego 1802 r.); oznaczało to możliwość przenoszenia się do miast⁵. *Twórcy generalnego regulaminu dla spraw żydowskich [...] nie zamierzali przez wprowadzenie tegoż regulaminu przeprowadzić wewnętrzne reformy Żydów, lecz dążyli do osiągnięcia pewnego porządku w zewnętrznych stosunkach Żydów*⁶. Jednym z pierwszych postanowień władz pruskich wobec kwestii żydowskiej była sprawa obowiązkowego przyjmowania stałych nazwisk⁷.

Sytuacja ludności żydowskiej okazała się jednak złożona. Wiele miast (np. Warszawa) nie chciało równego traktowania Żydów. Rządy pruskie na Mazowszu zresztą szybko się skończyły, a nowe władze po początkowych deklaracjach wolnościowych (Konstytucja Księstwa Warszawskiego) zaczęły przywracać stare przywileje. W kwietniu 1809 r. Rada Stanu Księstwa Warszawskiego zatwierdziła *rewir*, tj. obszar wydzielony dla ludności żydowskiej w Warszawie (w ślad poszły inne miasta, np. Płock w 1811 r., Maków i Przasnysz w 1813 r., Pułtusk w 1822 r.)⁸. Żydzi mieszkający dotąd poza *rewirem*, byli zmuszani do opuszczenia zajmowanego terenu; bardzo to komplikowało ich położenie⁹. Z drugiej strony trwało rugowanie Żydów ze wsi przez władze Królestwa Polskiego

³A. Podraza, *Żydzi i wieś w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji "Autonomia Żydów w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Wrocław-Warszawa 1991, s. 243.

⁴Por. A. Eisenbach, *Emancypacja Żydów na ziemiach polskich 1785-1870 na tle europejskim*, Warszawa 1988.

⁵W 1808 r., a więc tuż po ustaniu rządów pruskich, Żydzi stanowili już większość w miastach departamentu płockiego – mieszkało ich tam 24924 wobec 22110 chrześcijan – H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808-1810*, „Kwartalnik Statystyczny” 1925, s. 99-100, za: *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956*, zebrał i przyg. J. Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1997, s. 28-29.

⁶ŻIH, PM, sygn. 117/40 (I. Bartfeld, *Przyczynki do historii Żydów w Prusach Południowych i Nowowschodnich*, Warszawa bd), s. 29.

⁷Zob. AGAD, KRSW, sygn. 6006. Odpowiednie postanowienie wydały władze pruskie 17 kwietnia 1797 r. W kwietniu 1821 r. namiestnik Królestwa Polskiego w imieniu Aleksandra I wydał kolejne takie zarządzenie – tamże, k. 3-4.. Stąd Żydzi w Królestwie Polskim nosili nazwiska niemiecko- lub rzadziej polsko-brzmiające.

⁸A. Eisenbach, *Rozprzestrzenienie i warunki mieszkaniowe ludności żydowskiej w Warszawie w świetle spisu z 1815 r.*, „Biuletyn ŻIH” 1958, nr 1, s. 50-54; A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Ciechanów 1984, s. 316-319; J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej*, s. 27; J. Szczepański, *Společność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005, s. 34.

⁹ŻIH, PM, sygn. 117/1 (R. Szmulewicz, *Dzieje Komitetu Starozakonnych w Warszawie 1825-1837*, Warszawa bd), s. 29: *Żydzi byli właścicielami domów w wielu miastach [...] ludność zaś chrześcijańska – uboższa, nie mogła od nich domów*

realizujące postulaty zubożałej szlachty, która dążyła do przejęcia po nich niektórych funkcji (gorzelników, arendarzy, karczmarzy)¹⁰.

Powyżej zarysowane procesy spowodowały sporą migrację ludności żydowskiej do miast Mazowsza, zwiększając ich udział nawet 2-3-krotnie (Tab. 1). Wyjątkiem był Maków, gdzie od dawna istniał kahał (od lat 20 XIX w. – okręg bożniczy) i przy pewnym napływie ludności chrześcijańskiej odsetek Żydów malał, pozostając jednak bardzo wysoki.

Tab. 1. Liczebność ludności żydowskiej w miastach Mazowsza Północnego w 1827 r. i 1857 r.

Miasto	1827			1857		
	ludność ogółem	ludność żydowska	% ludności żydowskiej	ludność ogółem	ludność żydowska	% ludności żydowskiej
Brok	1165	163	14,0	1707	703	41,2
Ciechanów	2640	1644	62,3	3338	2241	67,1
Chorzele	1803	639	35,4	1868	950	50,9
Łomża	3265	948	29,0	5881	2608	44,3
Maków	4541	4090	90,1	5217	4231	81,1
Mława	2230	792	35,5	3290	1650	50,2
Nasielsk	2578	1654	64,2	3139	2469	78,6
Nowogród	1563	497	31,8	2171	986	46,3
Nowy Dwór	1234	334	27,5	2685	1305	48,6
Ostrołęka	3030	496	16,4	3371	1128	33,5
Ostrów	2061	809	39,3	3972	2412	60,7
Płock	9212	3412	34,8	12430	5259	42,3
Płońsk	3879	2304	59,4	3959	2630	66,4
Przasnysz	3580	1162	32,5	3766	1830	48,6
Pułtusk	4151	688	16,6	4341	1913	44,1
Raciąż	1476	216	14,6	1884	855	45,4
Różan	1127	310	27,5	1507	861	57,1

tych wykupić [Żydzi – J. M.] z braku funduszy, nie mogli zbudować nowych dzielnic. Biedniejsi mieszkali bez względu na porę roku pod gołym niebem.

¹⁰J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej*, s. 35-36.

Miasto	1827			1857		
	ludność	ludność	% ludności	ludność	ludność	% ludności
	ogółem	żydowska	żydowskiej	ogółem	żydowska	żydowskiej
Serock	985	375	38,1	1637	920	56,2
Sierpc	3663	1929	52,7	4905	2515	51,3
Wyszaków	960	278	29,0	1590	1067	67,1
Wyszogród	3387	2458	72,6	3820	2841	74,4
Zakroczym	1057	503	47,6	2917	1719	58,9
Żuromin	1366	415	30,4	1539	579	37,9
Razem	60953	26116	23,3	80934	43672	53,9

Źródło: Za: J. Szczepański, *Spółeczność żydowska Mazowsza*, s. 63.

W obliczu powstania styczniowego

W *regulowaniu* spraw żydowskich, w tym *rewirów* w miastach, przez władze Królestwa Polskiego, przeszkodził wybuch powstania listopadowego. Czasami ta kwestia mogła „fizycznie” stracić swoje znaczenie. I tak np. w czasie wielkiej bitwy w Ostrołęce 26 maja 1831 r. część domów w *rewirze* uległa zniszczeniu, w tym drewniana bóżnica. Na swój sposób wybuch powstania listopadowego wykorzystali Żydzi w Myszynie: *Starozakonni mając przysposobiony Materiał, z takowego w Epoce Rewolucyjnej za zezwoleniem miejscowego Burmistrza, dla ocalenia go od uszkodzenia przez Wojska w czasie przechodów, wystawili Bóżnicę, przed otrzymaniem nato zupełnego od wyższej władzy zezwolenia*¹¹.

Już w czasie procesu „uobywatelniania” Żydów pojawiały się głosy, że kierunek wyrażony hasłem „najpierw ucywilizować, a potem dać prawa” był nieskuteczny. Narastanie sytuacji rewolucyjnej w Królestwie Polskim na przełomie lat 50. i 60. XIX w. (tzw. wiosna posewastopolska) pogłębiło krytykę nierównego traktowania Żydów. Rzecznikiem pełnego zrównania prawnego Żydów z ludnością chrześcijańską był Aleksander Wielopolski - dyrektor Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a następnie naczelnik Rządu Cywilnego. Władze carskie, w celu uspokojenia społecznego, wyszły naprzeciw postulatami postępowych działaczy społecznych. 5 czerwca 1862 r. Aleksander II podpisał 3 ukazy (przygotowane przez Wielopolskiego przed rokiem) - ukaz 2-i uchylał większość ograniczeń wobec Żydów (m. in. miejsca zamieszkania, pełnienia funkcji

¹¹ Za: J. Mironczuk, *Żydzi w powiecie ostrołęckim do I wojny światowej*, Ostrołęka 2011, s. 58.

publicznych, nabywania nieruchomości, dodatkowe podatki)¹². Tym samym sprawy *rewirow* dla ludności żydowskiej pod względem formalno-prawnym upadły. Mimo, że kolejny namiestnik Królestwa Polskiego Teodor Berg -na fali reakcjonizmu- ogłosił nieważność ukazów Wielopolskiego, to przecież powyższych ustępstw nie dało się już całkowicie cofnąć.

Zmieniające się nastawienie postępowej opinii polskiej do kwestii żydowskiej zaowocowało w pewnej mierze poparciem sprawy polskiej przez Żydów w dobie powstania styczniowego. Badacze tego zagadnienia zauważają: *Stanowisko Żydów [...] było różne w poszczególnych miejscowościach, było uzależnione od warunków lokalnych, stopnia zadrażnienia stosunków z urzędem, stopnia wpływów żydowskich elementów konserwatywnych i nasilenia ruchu powstańczego*¹³. Stefan Kieniewicz, autor monumentalnej pracy o powstaniu stwierdza, że można mówić o pewnej równowadze podejścia żydowskiego – podobne liczby opowiadały się po obu stronach konfliktu¹⁴; potęgowało to dramatyzm wydarzeń¹⁵.

Rzeczywiście, trudno nie zgodzić się z powyżej wyrażonymi ocenami. Dopiero badanie lokalnych warunków i wydarzeń daje odpowiedź na postawiony problem. I tak np. w powiecie ostrołęckim udział żydowski w powstaniu był nikły, w przypadku Puszczy Zielonej to nawet nie odnaleziono jakiegokolwiek¹⁶. Całkiem sporo za to zaangażowali się we wspieraniu powstania Żydzi z Serocka – oprócz wysłędzonej i skazanej czwórki, obojga płci (Tab. 2), należałoby domniemywać, że byli też inni, nierozpoznani przez komisję wojenno-śledczą. Szacuje się, że z całego Mazowsza Północnego władze carskie represjom poddały ponad 100 Żydów¹⁷.

Wydaje się, że zaangażowanie Żydów serockich wynikało z faktu bliskości ze zrewolucjonizowaną Warszawą. Wejrzenie do akt gminy w Serocku raczej sprawia wrażenie, że miejscowi wraz z rabinem Dawidem Judkowiczem zajmowali się wyłącznie sprawami wewnętrznymi, jak *etaty bożnicze* czy budowa łaźni¹⁸. Podobnie wygląda to w innych gminach: Ostrołęce, Chorzeliach, Nowogrodzie. Jedyne w aktach gminy w Makowie odnaleziono sprawę oskarżeń Zelmiana Horowitza i Majera Neumarka wobec tamtejszego Dozoru Bożniczego i Bractwa Pogrzebowego o nadużycia finansowe, *co wszystko z uciemieniem ogółu mieszkańców Starozakonnych ma miejsce*¹⁹. Gubernator

¹² A. Eisenbach, *Emancypacja Żydów*, s. 477 i n.; S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795-1918*, Warszawa 1987, s. 241.

¹³ A. Eisenbach, D. Fajnhauz, A. Wein, *Żydzi a Powstanie Styczniowe*, Warszawa 1963, s. 6., za: J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej*, s. 62.

¹⁴ S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1972, s. 552.

¹⁵ Żandarmeria powstańcza zabijała, często przez powieszenie, podejrzewanych o współpracę z caratem (m.in. Mejer Goworower i Wolf Grinberg z Makowa), a władze carskie później karały śmiercią „wieszateli”, wśród nich także Żydów – zob. J. Szczepański, *Společność żydowska Mazowsza*, s. 128.

¹⁶ Por. J. Mironczuk, *Společność żydowska Kurpiowszczyzny wobec powstania styczniowego* [praca w druku].

¹⁷ Za: J. Szczepański, *Společność żydowska Mazowsza*, s. 129.

¹⁸ AGAD, CWW, sygn.. 1669 (Akta dotyczące się gminy żydowskiej w Serocku w województwie płockim 1822-1862).

¹⁹ AGAD, CWW, sygn.. 1661, s. 551, Pismo starozakonnego Zelmiana Horowitza z 4 czerwca 1861 r. do JW. Dyrektora

płocki gen.-mjr Jewgienij Rożnow uznał jednak skargi te za bezzasadne²⁰.

Tab. 2. Żydzi z Serocka skazani za pomoc powstańcom styczniowym

Imię i nazwisko, zawód	Czyn	Kara
From Orensztajn, kupiec	Ofiarował niektóre materiały wykorzystywane w powstańczym lazarecie we wsi Zatory	Kara pieniężna 25 rbs
Lewek Rips, krawiec	Szył odzież dla powstańczego lazaretu w Zatorach, nie wiedząc o tym	Po wypuszczeniu na wolność, zalecono obserwację
Dwojra Estera Rozenberg, żona kupca	Wspomagała lazaret w Zatorach różnymi materiałami	Kara pieniężna 25 rbs
Karolina Michelson, żona właściciela szynku	Oskarżona o udział w wykonaniu wyroku śmierci wydanym przez powstańców na Żyda Ożarowa	Skazana na zesłanie w głąb Syberii

Źródło: *Pomoc Żydów z Serocka dla powstańców*, [w:] *Mazowsze Północne*, s. 178.

Powyżej wskazane przypadki zaangażowania Żydów po stronie polskich powstańców, czasami dramatycznego wyboru, jak w sprawie Karoliny Michelson (Tab. 2), nie mogą jednak zmienić generalnej oceny, że społeczność żydowska z obojętnością lub nawet wielkimi obawami podchodziła do polskiego powstania. Ocena ta zresztą odnosi się i do innych mniejszości narodowych/wyznaniowych. Jeszcze w okresie wprowadzania stanu wojennego (14 października 1861 r.) w kościele ewangelickim w Płocku odprawiono nabożeństwo *przeciw prawemu rządowi*²¹; jednak już po wybuchu powstania Niemcy w Wyszogrodzkiem, *dając wiarę przez agentów Moskwy puszczonej pogłosce, jakoby szlachta sprowadziła warszawiaków [powstańców – J.M.] celem ich wyróżnienia i wymordowania*, uzbroili się w cepy, widły, siekiery, gromadząc się *w celu obrony w razie ich atakowania, o czym nikomu ani się śniło, sami widać poczuwali się do winy. Do wszystkich władz moskiewskich wysyłali oni deputacje z prośbą o udzielenie im pomocy*²².

Wobec konfliktu polsko-rosyjskiego władze carskie liczyły na antagonizmy narodowościowe, a nawet na wsparcie mniejszości religijnych: *Na kilka godzin [przed] zamierzonym atakiem Moskale [...] Maków opuścili pozostawiając w nim 40 weteranów nędznie uzbrojonych, wraz z 10 kozakami. Za wejściem naszych do miasta kozacy uciekli, weterani zaś pod łóżka w mieszkaniach żydowskich pokryli się, spod których potem z niemałym trudem za łby ich wyciągać trzeba było*²³. Opisana sytuacja

Głównego Prezydującego w KRWRiOP (był nim wówczas Aleksander Wielopolski).

²⁰ AGAD, CWW, sygn. 1661, s. 559-564, Pismo gubernatora płockiego z 1/13 sierpnia 1861 r. do KRWRiOP.

²¹ *Dochodzenie w sprawie nabożeństwa odprawionego 14 października 1861 r. w kościele ewangelickim w Płocku w czasie którego wystawiono antyrządowe emblematy*, [w:] *Mazowsze Północne*, s. 151, 156.

²² *Przygotowanie do walki zbrojnej na Mazowszu Północnym po ogłoszeniu „branki”*, [w:] *Mazowsze Północne*, s. 160.

²³ *Powstanie styczniowe w Pułtuskiem w lutym 1863 r.*, [w:] *Mazowsze Północne*, s. 168.

świadczyłaby, że Rosjanie obawiając się ludności polskiej, liczyli na pomoc Żydów.

Już po upadku powstania władze carskie przygotowywały się do poboru wojskowego także mieszkańców żydowskich. Znany wcześniej z propolskiego kursu nadrabbin warszawski Dow Ber Meisels zwrócił się do namiestnika Teodora Berga (świadczyłoby to jednak o jego wysokiej pozycji w oczach caratu) z prośbą *oszczędzenia od zaciągu wojskowego młodych ludzi wyznania żydowskiego sposobujących się na rabinów*²⁴. Wydział Wyznań Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych został poproszony o *jak najspiesniejsze przygotowanie odpowiedniego projektu rozporządzenia do Władz właściwych, obejmować mającego szczegółowo, w jakiej liczbie w każdej miejscowości Królestwa Polskiego, pod jakimi warunkami i przy zachowaniu jakich mianowicie formalności, będą mogli być przedstawieni do oszczędzenia od zaciągu wojskowego spisowi wyznania Mojżeszowego kształcący się przy Rabinach*²⁵.

Po wspomnianych pismach dokonano „lustracji” rabinów w poszczególnych powiatach. Z załączonej poniżej Tab. 3 o rabinach z powiatu ostrołęckiego wynika, że uzyskiwali oni dobrą opinię u władz carskich, nie wyłączając w tym rabina ostrowskiego Szapiry, przesłuchiwanego w maju 1864 r. przez komisję wojenno-śledczą płka Surkowa²⁶. Bez względu na przynależność do *sekt*y żydowskiej, wszyscy rabini składali przysięgę wierności władzom i jej dotrzymali. Niewątpliwie ich postawa miała wpływ na pozostałych członków gmin wyznaniowych, co z kolei sytuowało „niepokornych” jako „odszczepieńców”. Dość wyjątkowa chyba sprawa dotyczyła rabina Płocka Chaima Mendela Landau’a, usuniętego ze stanowiska²⁷. Oczywiście należałoby prowadzić dalsze badania „przeglądając” wszystkich rabinów Królestwa Polskiego co do ich lojalności wobec władz carskich w okresie powstania styczniowego, ale to już wykracza poza niniejszy artykuł.

Tab. 3

Rabini w okręgach bożniczych w pow. ostrołęckim (stan na listopad 1865 r.)

Rabini	Ostrołęka	Goworowo*	Myszyniec	Ostrów	Brok	Czyżew	Zaręby Kościelne
Imię i nazwisko	Michał Goldszlak	Szymon Kalmański	Eliasz Sorekon(?)	Chaim Szapira	Abram Lejb Kozak	Lejzor Paj	Kielman Rubinttajn
Wiek (lat)	35	65	67	42	45	43	48

²⁴ AGAD, CWW, sygn.. 1447, s. 6-7, Pismo KRSWiD Wydz. Administracyjny Sekcja Zaciągu z 19/31 maja 1865 r. do Wydz. Wyznań.

²⁵ AGAD, CWW, sygn.. 1447, s. 5, Pismo naczelnika Sekcji Zaciągu Brandela w KRSWiD Wydz. Administracyjny z 18/30 czerwca 1865 r. do Wydz. Wyznań.

²⁶ M. Bartniczak, *Powstanie styczniowe w Ostrowi Maz. i okolicy*, [w:] *Ostrów Mazowiecka. Z dziejów miasta i powiatu*, praca zbiorowa pod red. St. Russockiego, Warszawa 1975, s. 130.

²⁷ Za: J. Szczepański, *Spółeczność żydowska Mazowsza*, s. 129.

Rabini	Ostrołęka	Goworowo*	Myszyniec	Ostrów	Brok	Czyżew	Zaręby Kościelne
Przysięga wierności, data	Składał, 1855 r.	Składał, 1855 r.	Składał, 12/24 VIII 1842 r.	Składał	Składał	Składał w Cesarstwie	Składał
Od kiedy pełni funkcję rabina	1857 r.	1824 r.	12/24 VIII 1840 r.	1861 r.	1861 r.	1853 r.	1840 r., a w m. od 1863 r.
Do jakiej <i>sekt</i> y żyd. należy	Ogólnej/ zwykłej	Ogólnej/ zwykłej	Misznagad	Talmudyści	Chasydzi	Misznagad	Misznagad
Postępowanie, poglądy polityczne	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.	Post. dobre, politycznie niezaangaż.

Źródło: AGAD, CWW, sygn. 1447, s.428-436, Vedomost Ravvinam Ostrolenskogo ujezda, sostavlena 28 nojabra/9 diekabra 1865 g. (tłum. z ros. własne).

Uwaga: * - w Goworowie przebywał też podrabbin Enoch Rubinberg, lat 73, ur. w Dąbku pow. ostrołęcki, przysięgę składał w 1855 r., uczył się w Stawiskach pow. łomżyński, funkcję pełnił od 1838 r., pensji w 1865 r. nie pobierał, *sekt*a „ogólna”, postępowanie dobre, politycznie niezaangażowany.

Podsumowanie

Jakkolwiek pierwsi Żydzi na Mazowszu Północnym pojawili się już w epoce średniowiecza, to ich większe społeczności zaczęły kształtować się już na początku XIX w., w wyniku splotu procesów polityczno-prawnych, społecznych i gospodarczych. Generalnie pozostawali raczej na uboczu głównych wydarzeń, skupiając się na organizacji swego życia religijnego i gospodarczego. Działania powstańców styczniowych w jakimś zakresie warunkowały żydowskie zachowania, zarówno propolskie, jak i prorosyjskie. Chyba jednak trzeba się ostatecznie zgodzić, że w swojej przeważającej masie małomiasteczkowi Żydzi pozostawali biernymi świadkami wydarzeń.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła archiwalne:

Archiwum Główne Akt Dawnych, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (Rada Administracyjna 1821, Księgi miasta Ostrołęki 1809-1846), Centralne Władze Wyznaniowe (Okręgi bożnicze 1832-1865, Szkoła Rabinów 1865-1871).

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, Prace magisterskie pisane na UW pod kierunkiem prof. Majera Bałabana do 1939 r.

II. Źródła drukowane:

Eisenbach A., Fajnhauz D., Wein A. 1963. *Żydzi a Powstanie Styczniowe*, Warszawa.

Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956, zebrał i przyg. J. Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1997.

Źródła historyczne do dziejów Ziemi Mławskiej 1065-1956, zebrali i przyg. A. Grochowski i R. Juszkiewicz, Mława-Ciechanów 1998.

III. Opracowania:

Eisenbach A. 1988. *Emancypacja Żydów na ziemiach polskich 1785-1870 na tle europejskim*, Warszawa.

Eisenbach A. 1958. *Rozprzestrzenienie i warunki mieszkaniowe ludności żydowskiej w Warszawie w świetle spisu z 1815 r.*, „Biuletyn ŻIH”, nr 1.

Kieniewicz S. 1972. *Powstanie styczniowe* Warszawa.

Mironczuk J. 2011. *Żydzi w powiecie ostrołęckim do I wojny światowej*, Ostrołęka.

Podraza A. 1991. *Żydzi i wieś w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Żydzi w dawnej Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji "Autonomia Żydów w Rzeczypospolitej szlacheckiej"*, Wrocław-Warszawa.

Szczepański J. 1993. *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa.

Szczepański J. 2005. *Spółeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk.

Streszczenie

Praca odnosi się do relacji polsko-żydowskich na Mazowszu Północnym w okresie zaborów. Skupiono się na postawach Żydów wobec powstania styczniowego.

Summary

The present dissertation refers to the Polish-Jewish relations in Northern Mazovia during the partitions of Poland. The emphasis has been put on the attitudes of Jews towards the January Uprisings.

Słowa kluczowe:

Mazowsze Północne, Żydzi, powstanie styczniowe.

Key words:

Northern Mazovia, Jews, the January Uprisings.